

PRAMASASTRA MADURA

**TJABANG BAGIAN BAHASA
DJAWATAN KEBUDAJAAN KEM. P. P. & K.
JOGJAKARTA.**

I.

B A B O T J A'.

A. Pamantana ban matjemma.

1. Tja'-otja' rèja kennèng èpanta noro' kadaddijanna ban matjemma.

I. Noro' kadaddijanna èbagi daddi 3 matjem ija arèja:

- a. Otja' asal (sarè, djamo).
- b. Otja' oba'an (ngolokkagi, masangana).
- c. Otja' tjamporan (gula bato, saptanang, otaba sattanang).

II. Noro' matjemma, kennèng bagi daddi 9 matjem :

- a. Otja' barang.
- b. Otja' gantè.
- c. Otja' sèpat.
- d. Otja' gabaj.
- e. Otja' tamba'an.
- f. Otja' sambungan.
- g. Otja' bilangan.
- h. Otja' lantaran.
- i. Otja' serro.

2. **Otja' asal** rèja tja'-otja' sè gi' ta' aoba dari asalla. Kalamon ella èpangada'i, èpanotèngè, èsessellè otaba èrangkep, ladju ènjamaè **otja'**, oba'an. Dinèng otja' **daduwa'** sè ètjampor, kangsè kennèng kotja' para' masèttonga artèna, djarèja **otja' tjamporan** njamana.

3. II-a. **Otja' barang.**

Otja' barang rèja, otja' sè anjata'agi rang-barang ban pa-apa, sè kennèng andijagi barang. Daddi è dalem èlmo basa bannè: korsè, mèdja ban lampu bai sè kabilang otja' barang, tapè: Saroka, hokoman, djang-badjangan, angèn, djarèja ija maso' otja' **barang kèja.**

Otja' barang rèja bada sè ènjata' agi kalaban otja' asal (mèdja, angèn), bada sè kalaban otja' oba'an, akanta:

- ka..... — kabelli. par (per)-parnjaè.
pa..... — patanja.na-tènggina.
pan..... — pandjai'.an-gangsèjan.
pam..... — pambadjar. ka.....an-kabadjeng-
ngan.
pang..... — panglèpor. pa...an-pangakanan.
pè..... — pètotor. ...ar.....-karettek

Rangkebban : ba-giba, kal-pèkal, baberri', gun-
tènggun, babellin.

4. II-b. **Otja' gantè.**

Otja' gantè arèja otja', sè daddi gagantèna njamana barang ban pa-apa sè kennèng andijagi njamana barang, opama:

Gagantèna njamana orèng;

1. Sèngko', bula, kaula, abdidalem
2. Dibi'na, ba'na, pandjennengngan, sèda.
3., pandjennengnganna, pangkadda otaba tètella orèng djarèja (radin, badana).

Gagantèna njamana orèng sè andi':

1. Tang, sang, bula, kaula.
2. Ba'na, na, sampèjan, pandjennengngan.
3. Na, njamana otaba pangkadda taba tètella orèng djarèja.

Gagantèna pètodu monggu da' :

1. Orèng ban barang pa-apa: rèja, rèja', rowa, djarèja.
2. Kabada'an.....: barija, da' barija, barinna'.

3. Pannja'na pa-apa : sabarija, sa-
barinna'.
4. Kennengngan.....: dija, dinna', sa-
kandja, dissa.
5. Bakto: satèja, badjang-
kènè, gi' buru.

Gagantènna patanja monggu da :

1. Orèng: sapa, sapa'an,.....
2. Barang pa-apa.....: apa, apana, apa'an,.....
3. Kabada'an.....: baramma, da'baramma,
4. Bannja'na pa-apa...: barampa, barampa'an,...
5. Kennengngan.....: dimma, dimmana,.....
6. Bakto.....: bila, badja apa,.....
7. Marga.....: arapa, sabab apa,.....

6. II-c. Otja' sèpat.

Otja' sèpat arèja otja' sè anjata'agi : tabiat, barna, rassa, bangon, opama : djuba', mèra, manès, lontjong, radja,.....

Otja' sèpat arèja bada 3 matjem:

1. Sèpat sè ènjata'agi kalaban otja' asal: radja, towa,.....
2. Sèpat sè ènjata'agi kalaban otja' oba'an:..... atowa'an, ka..... en-kakènè'en, èrangkep sarta èpanotèngè an-leng-tjellengngan.
3. **Otja' sèpat sè ollè otja' tamba'an**, akanta : lebbi — lebbi pènter; gallu — mèra gallu; kadibi' — ganteng kadibi', sogi kadiri'.

Otja' sèpat arèja ada-tonda (adak-ondak), ija arèja:

1. Sèpat asal: konèng.
2. an = lebbi -konèngan = lebbi konèng.

3. ka..... en = gallu-katowaen = towa gallu.
4. Èrangkep an; kadibi'-nèng-konèngan; konèng kadibi'.

Otja' nèng-konèngan kalaban konèng kadibi',
rèja bada bidana, opama:

Samsu rowa satarètan nèng-konèngan, artèna:
Samsu tada' maḍanè konèngnga.

Samsu rowa satarètan konèng kadibi, artèna:
tan-tarètanna Samsu djarèja tada' sè konèng,
nèng Samsu sorang, otaba maskèjana aroba ko-
nèng, ta' saapa konèngnga, djau ètèmbang moso
Samsu.

Sopadja lebbija njata tarkadàng sala èrang-
kep.....an, kadik èpasangè katerrangan kadibi'.

7. II-d. **Otja' gabaj.**

Otja' gabaj arèja otja' sè anjata'agi pangga-
bajanna mahlok ban èn-laènna, akanta: ngabas,
ngetter. Bada otja' gabaj sè ènjata'agi kalaban
otja' oba'an. Otja' gabaj arèja kalamon èpadaddi
ogerra tjarètana sèttong okara, okara djarèja
tarkadàng bada sè kennèng pobuwi **lèsan**, tarka-
dàng endja', akanta: Ami **adjalan** (ta' kennèng),
tapè Ami **nolès** (kennèng).

Adjalan djarèja ènjamaè **otja' gabaj ta' alèsan**.
Nolès, djarèja ènjamaè **otja' gabaj alèsan**.

Tja'-otja' sè noduwagi kabada'an daddi to-
ro'anna otja' gabaj, opama : atemmo, taporop,
kaèlangan, jak-rèjok.

Bada polè sè ènjamaè **otja' partolonganna**
otja' gabaj, akanta: bakal, mastè, kennèng.

Hamid bakal mangkada. Okara djarèja asalla
dari: **Hamid mangkat**; tapè serrèna Hamid gi'
ta' adjalan mangkat, ladju èpasangè otja' **bakal**.
Kalamon ngangguj katerrangan **bakal**, otja' dja-

rèja masté èpanotèngè a. Kennèng kèja otja' bakal dja' angguj sakalè, panotèng a bai la tjokop.

8. II-e. Otja' tamba'an.

Otja' tamba'an arèja, otja' sè daddi kater-ranganna otja' gabaj, otja' sèpat, otja' tamba'an otaba otja' bilangan, opama: Amar nolès bagus; djaranna talèbat koros; kaka' alalakon tjè' èn-tèngnga onggü; sapèna pa'polo lebbi.

Arèja otja' tamba'an kèja; ella, bellun, seggut, gu-laggu, kaburu, tjè' na (tjè' radjana).

9. II-f. Otja' sambungan.

Otja' arèja ègabaj bung-sambungnga ra-okara otaba tja' otja', opama: Basir pèrak, sabab èber-ri'i kalambi ban sarong.

Otja' sambungan rèja tarkadàng bada è da'. ada'na okara, akanta: saellana sapèna padju, buru tao mellè kalambi.

Arèja polè otja' sambungan: ban, bi', molana, nangèng, sanaddjan, sopadja, kangsè, sabellunna.

10. II-g. Otja' bilangan.

Bungkana otja' bilangan ija arèja: sèttong (sa'), duwa', tello', empa', lèma', ennem (men-nem), pètto', ballu', sanga'. Dari bungka djarèja tao aoba daddi:

A. tong (sa'), wa', lo', pa', ma', nem, to', lu', nga'.

B. sa, duwa (du), tello, pa' (empa'), lèma, nem (mennem) otaba ennem, pètto, ballu, sanga.

Tarkadàng : lèma daddi lèmang (lèmang bakto).

pètto daddi pèttong (pèttong
katè).

ballu daddi ballung (ballung
atos).

sanga daddi sangang (sangang
èbu).

Dinèng kaangguja sè bungka djarèja:

I. Kalamon barang sè èterrangngagi èsaba' neng
ada'na, akanta: **korsè duwa', adjam tello'**.
Tarkadang otja' bilanganna èrangkep, sabannè
èrangkep ada', opama: sapè daduwa', embi'
pa'-empa'. Otja' sèttong bada kalana èpobu
neng ada'na otja' njamana barang sè èter-
rangngagi, akanta: bada sèttong nagara, è
nalèka sèttong arè.

II. Tong-bitongan ta' kaburu.

A. Djarèja èangguj kalamon tong-bitongan
kaburu.

B. Djarèja bada è ada'na katerranganna ota-
ba pangokorra barang sè èterrangngagi,
opama: **tello polo, djina,
lèkor, mèggi' *) deppa. Lè-
mang bacto, pèttong atos.**

Otja' bilangan arèja bada sè tanto
bannja'na (ballu'), bada sè ta' mastè (op.
pan-barampan, badan).

È baba rèja otja' bilangan kèja:

*) Sa ban mèggi', arèja ta' lumbra; kapprna èkotja': sèttong
bai (lèker sèttong), bannè lèker samèggi'. Tarkadang
mèggi' ègantè' è bigi, daddi sabigi, tapè arèja rangrang.

- a. Sorang, kasorang, kaduwa Arèja kaangguj nerrangngagi bannja'na orèng otaba na'-kana' (panggabajanna), angger ta' lebbi dari sanga'. Dinèng kalamon lebbi, otja' bi-langanna ta' osa èpangada'i: **ka**, opama: **orèng kasanga, na'-kana' duwabellas, pandi katello.**
- b. Sakalèjan, duwa kalè,.....
- c. Sapèsan, kapèng duwa',.....
- d. Gan sèttong, gan duwa',.....

11. II-h. **Otja' lantaran.**

Otja' lantaran rèja otja', sè èsèmbuwagi è ada'na otja' barang, otja' gantè, sopadja taowa daddi katerranganna okara, akanta: Alè' èntar ka lorong, sapèna bada è kandang.

12. II-i. **Otja' serro.**

Otja' serro otaba penjebbut arèja otja' sè tar-kadang èkotja'agi parappa'na getton, pèrak, sossa, takerdjat, opama: **Wa**, Tima ma' tao barija ! **E**, kalèr dija ! **Masja Alla**, tjeppet onggu kaka' !

B. Tegessa.

13. (1)- **Otja' asal.**

Otja' asal daduwa' arèja bada sè kettjabba bida sakonè' taba tabalik, tapè artèna pada bai, sabannè mès-ngo-mès, akanta:

a. Afal.....	apal.	Fatèha.....	patèha.
b. Dungèng...	dungngèng.	Akal.....	akkal.
c. Gantong....	gattong.	Gantjang.....	gattjang.
d. Ada'	tada'.	Ennèng.....	bennèng.
e. Gudèk	gundèk	Sabung.....	sambung.
f. Dapplok....	dalpok.	Balattra.....	baratta.

g.	Njalo.....	lanjo.	Sènglèr.....	lèngsèr.
h.	Dallu.....	dillu.	Tjampar.....	tjèmpèr.
i.	Gursa.....	gersa.	Èrrem.....	errem.
j.	Biggi'.....	mèggi'.	Paggun.....	maggun.
k.	Berri'.....	berri'. *)	Bettjè'.....	bettjè'. *)
l.	Kapètèng..	kapètèng.	Patèl	patèl.
m.	Bassa.....	battja.	Assem.....	attjem.
n.	Sabung.....	tabung.	Bitèng.....	djitèng.

ban èn-laènna.

Sèttong otja' bada sè andi' tegges lebbi dari sèttong, akanta: mara, tata, pata, badja (Opama: Mara, batja sorat rèja !; lamarè rèja mara tang andi').

14. (2)- **Otja' oba'an.**

Otja' rangkebban ada', akanta :

- a. Gagellang arèja pada bai kalaban: gelang; **gagellang** rèja tjara Songennep; (barija kèja **babudun**).
- b. Sasamar otja' asalla otja' sèpat, pas daddi njamana barang, sè andi' sèpat: samar; (barija kèja: lalembut).
- c. Mèmèsò (mamèsò) mèsò pan-barampan kalè, otaba bannja' sè èpèsowè; (barija kèja: **njanjalè**).
- d. Nanagi..... pada kalaban **nagi**, tapè mon **nanagi**, ta' parlo ètantowagi sapa sè ètagi; (barija kèja: nonolès). Tapè **mamatja**, artèna **matja** sambi ètembangngagi (nembang).
- e. **Daduwa'** (duduwa')..... pada kalaban **duwa'**; tapè mon **daduwa'** ta' tao aoba daddi **duduwa**; daddi è budina ta' ollè ngangguj katerrangan, op. **duduwa** polo (ta' kennèng).

*) *Ba* sala sèttong paberra'.

15. **Otja' rangkebban, akanta :**

- a. Ko-bengko..... bengko bannja' atjem-matjem.
(**Ko-bengko** satèja la pada èkorap).
- b. Ko-bengko..... dja' gun bada è bengko.
(Kalambi sottra djarèja dja' angguj **ko-bengko**).
- c. Tès-pettès..... sanaddjan pettès.
(Malèng dja rusu, mon tada' polè, **tès-pettès** èkèba kèja).
- d. Tès-pettès..... pettès bannja' atjem-matjem
(tènggu neng no. 15 bagijan a).
- e. Nèng-konèng..... sè aroba konèng bannja'.
(Paona la pada **nèng-konèng**).
- f. Ru-biru..... sanaddjan aroba biru.
(Ba'na rèja baramma, njama tjabbi radja **ru-biru** la èpettèk).
- g. Gi-tènggi..... aparaba'an tènggi.
(Sèngko' ta' tao ka njamana, orèngnga **gi-tènggi**).
- h. Dja-maddja..... kalaban maddja.
(Dja' akal-pokal ra, lè', **dja-maddja** bai angguja).
- i. Ra'-bara'..... mongging bara' kadibi'.
(Madun soro patèdung **ra'-bara'**).
- j. Gu-laggu..... badja laggu.
(Njama gi' gu-laggu la aowajan). Tapè lem-malem bada 2 matjem artèna, ija arèja: **badja** malem ban njamana bakto ra-kèra dari pokol 4 kangsè 5.50 asar.
- k. Kor-okor..... pakakas sè èangguj ngokor.
(Tongkedda kennèng kagabaj **kor-okor**)
- l. Kor-okor..... duli okor.
(**Kor-okor** tanana, mara ègambarragija).
- m. So-mèsò..... apèsowan pan-barampan kalè.
(Arapa orèng rowa ma' pas **so-mèsò** barija).
- n. Rop-taporop..... aporop ta' atoran, salsal.
(Rèd-morèd rowa sè morop lèina **rop-taporop**, daddi samarèna èparèksa diktèna, sè mabali ta' atoran).

- o. Lang-kaèlangan..... kaèlangan barang pa-apa.
(Marṭa rowa sabban arè lang-kaèlangan bai).
- p. Gun-tènggun..... pa-apa sè ètèngguwi orèng bannja', pada moso tatènggun).
(È kampong Tjèna baḍa gun-tènggun otaba ta-tènggun).
- q. Pa'-empa'..... pada kalaban empa'; tapè halla akanta ḍaḍuwa'; (tènggu nèng nomer 14 bagijan e).
- r. Sè-korsèjan..... todju' è korsè kalaban senneng.
(Orèng sè andi' korsè, njaman bai sè-korsèjan).
- s. Sè-korsèjan..... tatèndanna korsè, korsè kènè', opama kaangguj ḍa' na'-enna'an.
(Tang sè-korsèjan apolong kalaban dja'-mèdja'anna alè').
- t. Tè-potèjan..... bagijan sè aroba potè.
(Tellor rèja baḍa tè-potèjana ban ra'-mèra'anna).
- u. Tè-potèjan..... palèng potè.
(Ali rowa satarètan tè-potèjan kadibi').
- v. Rèng-tjerrèngan..... abit sé atjerrèng.
(Na'-kana' sè ètabang patè' rowa rèng-tjerrèngan).
- w. Ngès-tangèsan..... nangès ḍa-kènda, ta' alantaran sossa otaba sakè'.
(Tulki rowa satèja la tao ngès-tangèsan).
- x. Lo-tellowan..... kakabbi katello.
(Sè èntar ka pasar sèngko' lo-tellowan).
- y. On-taonan..... taker pan-barampan taon.
(Tima rowa sè maddek bengko on-taonan sè marèja).

Otja' rangkebban sè bannèjan sowara rèja anjata'agi otja' panggabajan (kabada'an), akanta: dak-mardik, jak-rèjok, nar-galanèr.

Baḍa kèja otja' sè abangon rangkebban, tapè otja' ḍaḍuwa' ḍjarèja ta' pada akanta: malar moga, sana'famèli.

16. Tja'-otja' sè ollè pangada' sala sèttong dari: na, nja, ma, nga, akanta: *).
- a. Mantjèng..... alako ngangguj pantjèng.
 - b. Meddi..... andi' sèpat akanta sèpadda beddi.
 - c. Ngotja'..... makalowar otja'.
 - d. Njatè..... agabaj satè terkadang èteggessè ngakan satè).
 - e. Njèbu..... genna' sèbu (arè) abidda dari pama-tèna. Arèja tjoma kaangguj da' sala-meddanna orèng matè.
 - f. Mènggir..... bada neng pènggir, èntar ka pènggir.
 - g. Mangko..... njaba' pa-apa è pangkowan.
 - h. Ngala. madaddi badanna kala, ta' kala onngu.
 - i. Njarè..... ngalakonè panggabajan sarè.
 - j. Ngabdi..... ngalakonè daddi abdi.
 - k. Nogel..... madaddi togel.
 - l. Magar..... masangè pagar.
17. Tja'-otja' arèja apangada' a.
- a. Asongot..... bada songodda.
 - b. Aodeng..... ngangguj odeng, mattrappagi odeng ka tjèttagga dibi'.
 - c. Atellor..... parappa'na otaba buru marè makalowar tellor (dari asal molana); kalaban djalan makalowar tellor (dari asal molana), sè mentjarragija bangsana.
 - d. Atanè..... ngalakonè panggabajan tanè.
 - e. Asèba'.....
 - 1. pas aoba daddi sèba'an.
 - 2. lakar kabada' anna asal abudjut sèba'an.
 - f. Arèba..... aenneng è rèba'an.

*) 1-na, 2-nja, 3-ma, 4-nga (¹na \ ²nja \ ³ma \ ⁴nga) rèja panjègegga ter-ater;
1-an, 2-anj, 3-am, 4-ang; otja' sè ollè ter-ater rèja, ènjamaè otja' tanduk (panggabajan).

18. Otja' gabaj sè apangada' è, arèja ta' alèsan. *)
19. Tja'-otja' sè apangada' ta, akanta :
- Takèba..... èkèba kalaban ta' ètengnet.
 - Tamèra gallu.... mèra lebbi dari mastèna otaba lebbi dari sè èkareppagi.
20. Tja'-otja' sè apangada' ka, akanta :
- Kagangan..... soro gabaj gangan.
 - Kaodeng..... soro angguj mènangka odeng.
 - Kabelli.....
 - pèssè sè èangguj mellè.
 - soro angguj kangguj mellè.
 - Kapèjarsa..... ella èpèjarsa.
 - Katello..... (tènggu no. 10- otja' bilangan).
 - Kasanga..... sè kapèng sanga', tapè tjoma monggu da' mangsa; otja' kapèndu andi' tegges kapèng duwa'.
21. Tja'-otja' sè apangada' sa, akanta :
- Saringgit..... adjina pèssè sè pada moso adjina sèttong ringgit, kennèng pèssè sarobanna.
 - Saèbu sèttong èbu.
 - Salengngen..... pada kalaban lengngen (radjana otaba landjangnga).
 - Saorèng.....
 - sabarattana orèng.
 - da-pada moso kapprana orèng.
 - Sabengko..... polong bengko.
 - Sakantja..... bareng tja-kantja.
 - Sadjaran..... sabuwadanna djaran sèttong.

*) Lèsan neng dija andi' tegges :
1-sè njandang, 2-sè ètoddju.

22. Tja'-otja' apangada' pa.
- a. Papotè..... padaddi aroba potè.
 - b. Panjalè..... ampo njalè.
 - c. Panolès..... soro nolès.
 - d. Pano'or..... tokang no'or (soro no'or).
 - e. Pamènta..... barang pa-apa sè èangguj mènta, (op. bakto mènta orèng).
 - f. Pangada'..... sè daddi ada'.
 - g. Patao 1. bi' tao (sè tao).
2. soro taowagi.
 - h. Pa-empa..... bagi daddi empa'.
23. Dinèng tja'-otja' sè apangada': pan, pam otaba pang, rèja daddi njamana barang, opama:
- a. Pandjai'..... sè èangguj adjai'.
 - b. Pambadjar..... sè èkagabaj madjar.
 - c. Panglèpor..... sè andaddijagi lèpor.
24. Tja'-otja' sè apangada' pè otaba par (per):
- a. Pètotor..... pa-apa sè ètotorrangi (buburugan).
 - b. Pèkoko..... pa-apa sè andaddijagi koko.
 - c. Pèotang..... sè èotangngagi.
 - d. Parmèna..... saabidda orèng mèna.
 - e. Parpottra..... para pottra.
 - f. Parapat..... bagi empa', tello parapat = (para empa') $\frac{3}{4}$.
25. Tja'-otja' sè apangada': koma, kamè otaba kapè, akanta:
- a. Komalantjang... tjang-malantjang.
 - b. Kamèporon..... ron-maporon, ngal-mabangal.
 - c. Kapèderreng..... talèbat derreng (addreng).
26. Tja'-otja' sè ollè panotèng na *), arèja daddi otja' barang.
- Parèngeddan:** Otja' sè ollè tamba'an tjè' mastè èpanotèngè na, op. tjè' radja na. Barija kèja otja' sè è ada'na bada otja' ngambri, op.: ngambri bettjè'na.

*) Tja'na sapolè panotèng na rèja asalla dari panotèng a.

27. Tja'-otja' apanotèng a.

a. Adjama dja' sakènga adjam. *)

b. Èntara..... bakal èntar.

28. Tja'-otja' apanotèng an.

a. Demmangan..... enggunna demmang.

b. Kòburan..... kennengnganna ngobur.

c. Tèmbangan..... parabut nèmbang.

d. Kakanan..... pa-apa sè lumbra èkakan, tapè kalaban èola, nangèng bannè nasè', djuko' ban kowana; kapprana èkagabaj tambul. Kakanan = dja-djan; daddi ta' sakabbijanna sè kennèng kakan, anjama kakanan.

e. Tolèsan..... lè-ollèna nolès, daddina kalaban ètolès.

f. Mèra'an..... lebbi mèra.●

g. Bangalan..... abatek bangal.

h. Takerdjadan..... gampang (ampo) takerdjat.

i. Èntaran..... seggut èntar.

j. Manèsan..... pa-apa sè èpadaddi arassa manès.

29. Otja' asal, kalamon èpanotèngè è otaba **agi**, djarèja bila èpadaddi ogerra tjarètana okara, okara gella' anjata'-agi **pasoro**, opama: **tolèsè** njamana ! **tokollagi** tongkedda !

30. Tja'-otja' apanotèng en.

a. Gudigen..... temmo panjakèt gudik.

b. Pettengngen..... arassa petteng.

31. Otja' tanduk apanotèng è.

a. Magari..... masangè pagar.

b. Ngorongè..... njaba' ka otaba è dalem korong.

c. Njampèrè..... nganggujjagi sampèr da' orèng laèn.

*) Lebbi terrang, mon è ada'na èpasangè *dja'* (dja' adjama).

- d. Ngormadi..... aberri' hormat da'.....
- d. Nowaè..... daddi towa.
- f. Njossaè..... agabaj sossa.
- g. Mokolè..... mokol pan-barampan kalè.
- h. Mèkkèrè..... mèkkèr kaangguj da'.....
- i. Mardjadji'i..... nèro tjara-tjarana pardjadji.

32. Otja' tanduk apanotèng agi.

- a. Nongga'agi..... nganggep orèng akanta tongga'.
- b. Nolèssagi..... nolès kaangguj atatolong da' orèng laèn.
- c. Njotjowagi..... njotjo ngangguj..... (nolongè njotjo).
- d. Modjijagi..... modji kaangguj da'.....
- e. Nganda'agi..... makalowar kanda.
- f. Noronnagi..... abangon ron-toronan (alakowagi nolongè noron).
- g. Njampèrragi..... nganggujjagi otaba mattrappagi sampèr ka orèng laèn, tarkadang kalaban nèjat atatolong.

33. Tja'-otja' tanduk rèja kennèng èpanotèngè na — ngakanna (anantè' ngakanna), a — nompowa, an — njorowan, è ban agi bada neng nomer 31 — 32. Panotèng en ta' kennèng. Tja'-otja' tanduk kennèng kèja èrangkep ban èrangkep-ada' bada neng nomer 14 — 15. bab I-B.

34. Tja'-otja' sè apangada' a, kennèng èpanotèngè:

- na — adjalanna (ara'agi adjalanna).
- a — atanèja.
- è — aduwai.
- agi — adjalannagi.
- en — (ta' kennèng).
- an — aodengngan (apangangguj odeng).
aporowan (bannja' porona).
aowajan (gasèk aowaj).
akampèlan (pan-barampan kampèl).
amèra'an (lebbi mèra).

èrangkep **ada'** — ananangga (èntar **da'** tatangga
ta' atoran).

èrangkep — ako-bengko (ngobasanè bengko
dibi').

35. Tja'-otja' sè apangada' è, kennèng kèja èpanotèngè,
kadjabana panotèng **an** ban **en**. Otja' rangkebban **ada'**
ta' kennèng èpangada'i è. Otja' rangkebban sè **dari**
otja' panggabajan asal, sabannè kennèng èpangada'i è
(ètja-antja, èbi-sambi), nangèng **èdju-todju'** ta' kappra.

36. Tja'-otja' sè apangada' **ta**, ta' kennèng èpanotèngè
è — **en** — **agi** otaba èrangkep **ada'**.

37. Tja'-otja' sè apangada' **ka**, kalaban apanotèng :

na — kasangana (orèng kasanga laènna, opama:
sè nompa' parao kakabbi nembellas, orèng sè
kapètto matè, nangèng **kasangana** odì').

an — karaton (kennengnganna otaba dalemma
rato).

— Kaangènan (ètjapo' angèn).

— kapardjadjijan (tata tjarana pardjadji).

— kasakè'an (bada otaba nanggung orèng
sakè').

— katèdungan (kennengnganna tèdung monggu
da' orèng otaba pa-apa).

— kataowan (èkataowè).

— karadja'an (daddi radja — asalla parkara
kènè').

— katellowan (kakabbi katello).

— karadja'an (èparènta radja otaba rato).

— kapènterran (arèja **otja'** barang, sè asalla
otja' sèpat).

è — katako'è (soro tako' **da'**.....).

— katèdugè (soro kennengngè tèdug).

— kaduwa*i* (soro padaddi kaangguj **da'** orèng
kaduwa).

- en** — kamèraen (mèra gallu).
agi — kabala'agi (mènta tolong soro kabala).

38. Otja' apangada' sa, sarta apanotèng:

- na** — saotja'na (sabarang sè èkotja'agi).
— samèngguna (dalem samènggu, samènggu sè laènna).
— samarèna (saellana marè).
an — sadjangngowan (satènggina orèng, dugga adjangngo).
— sakorongan (tonggal korongan).
— sataowan (nèng parlo taona).
— sakakanan (tjokop kangguj èkakan).

39. Tja'-otja' sè apangada' pa, apanotèng:

- na** — pabatègga (pattrabba abatèk, tokang lakona abatèk).
an — parebba'an (enggunna adjuwal rebba).
— padjaranan (tokang ngarabadi djaran).
— pabiruwan (soro padaddi lebbi biru).
— panolèsan (kennengnganna nolès).
e — pasanta'è (soro padaddi talèbat santa').
— panjalè'è (soro lè-njalè).

40. Tja'-otja' sè apangada' pan, pam, pang otaba pè, kennèng èpanotèngè na, a, è otaba agi, barija kèja èrangkep. Mon èpanotèngè en otaba èrangkep ada', ta' kennèng.

Sè èpanotèngè an bada, tapè tèrowan dari basa Indonésija, ija arèja: pambadjaran; sè apanotèng è, ija arèja: pètotorè.

41. Tja'-otja' sè apangada' koma, kamè otaba kapè, ta' kennèng èpanotèngè, èrangkep otaba èrangkep ada'; (kadjaba: panotèng a, opama: komalantjanga; tapè ta' patè kappra).

42. Tja'-otja' sè ollè sessellan:

- èn — pènareng (èparengngè otaba kapareng, opa-
ma: manabi pènareng kalaban kasokanna
Alla, mangkèn tanggal.....).
- om — tomekka (ètekkane).
- al — djalimet (andi' sèpat djimet).
- ar — karették (otja' barang sè kasènonngan kettek).

43. (3)-Otja' tjamporan.

Otja' tjamporan rèja bada sè samatjem (gula bato) —
gula ban bato pada otja' barang. Bada sè laèn matjem
(tokang tjokor) — tokang otja' barang, tjokor otja'
gabaj. Aèng odi' rèja ènjamaè tjamporan samporna.

44. Otja' tjamporan arèja atjem-matjem artèna, akanta:

- a. gula pasèr..... gula sè andi' sèpat akanta sè-
padda pasèr (beddi).
- b. dingding Talango.... dingding sè asalla dari Talango.
- c. sabun ro'om..... sabun sè andi' sèpat ro'om.
- d. mèdja tolès..... mèdja sè mastèna èkenneng-
ngè nolès.
- e. sello' emmas..... sello' sè èkagabaj dari emmas.
- f. sello' ènten..... sello' sè amata ènten.
- g. somor ebbur.... somor sè agabaj kalaban èbbur.
- h. pandan duri..... pandan sè aduri.
- i. gilingan tebbu.. gilingan kaangguj agiling tebbu
- j. gudang budja... gudang panjaba'anna budja.
- k. ladjarra parao. ladjar bagijanna parao.
- l. korsè gojang.... korsè sè gampang agojang.
- m. buluna bettès... bulu sè neng è bettès.
- n. panassa arè..... panas amarga arè.

Arèja polè tja'-otja' tjamporan: sènga', atong, ngadal-
pang, gambar odi', komèdi gambar, sapèda motor,
messin terbang, padjung ardja, dada mano', djikar
kasar.

II.

BAB OKARA.

A. Bagijanna :

1. Okara rèja bada 2 bagijanna sè lo-parlowan, ija arèja :
 - a. barang pa-apa sè daddi tjarèta otaba sè èkanda' agi, ija arèja sè ènjamaè **djeddjer**; (djeddjer, artèna : pokok, momolan).
 - b. tjarètana djeddjer, kapprana tjoma ènjamaè tjarètana. **Mano'na ngabber; ngabber mano'na.** Neng okara **duduwa'** djarèja pada bai sè daddi djeddjer, ija arèja : **mano'na**; daddi djeddjerra okara rèja ta' kennèng èogerri dari kennengnganna.
2. Sè èpadaddi djeddjerra okara :
 - a. Otja' **barang** (mèdja rowa barsè).
 - b. Otja' **gantè** (bà'na nolès).
 - c. Otja' laènna sè èanggep otja' **barang** (ngarang rèja ta' gampang).
3. Tjarètana okara bada sè ngangguj otja' :
 - a. Otja' **gabaj** (Karwi nobi').
 - b. Otja' **sèpat** (bengkona radja).
 - c. Otja' **barang** (kana' rowa morèd).
 - d. Otja' **gantè** (orowa **Radin Pandji**).
4. Djeddjer ban tjarètana okara arèja bada sè kadaddijan dari pan-barampan otja', sè tarkadang otja' sè sèttong daddi katerranganna sèttongnga, akanta : **Alè'na Marli adjalan on-laonan.**

Djeddjerra : alè'na Marli.

Tjarètana : adjalan on-laonan.

Sè sanjatana alako alè'na, bannè Marli; daddi alè'na djarèja djeddjer sè parlo, sè ènjamaè **ogerra djeddjer**. Marli daddi katerranganna alè'na. Barija kèja monggu da' otja' **adjalan** ban otja' on-laonan. Otja' on-laonan daddi katerranganna **adjalan**. **Adjalan ènjamaè ogerra tjarètana**; di-nèng on-laonan, katerranganna adjalan.

5. Katerranganna okara, sè ènjamaè lèsan ija arèja katerangan sè parlo, anjata'agi :

a. Pa-apa sè nanggung otaba njandang.

b. Pa-apa sè kadaddijan otaba sè èkaollè lantaran ogerra tjarètana, opama :

a. Kotjèng ngakan tèkos.

b. Tokang kadju agargadji **osok**; (sè barija kalamon sè ègargadji **balo'**, parlo èpadaddija **osok**).

6. Karim atanja da' Tima. Otja' **Tima** djarèja katerrangan sapa sè nampanè.

Hamid mellè nasè' kangguj rama (Hamid mellèjagi nasè' rama). **Rama**, ènjamaè katerrangan sapa sè ngaollè.

Bannja' polè katerranganna okara, akanta katerrangan :

a. bakto **bari'** Rama nènggar mano'.

b. kennengngan..... Tati mandi è **djedding**.

c. sabab orèng rowa koros marga **arta**.

d. pangambri kaka' ngolok ga-tatangana ngambri **rammèna**.

e. parabut tokang rowa ngettok kadju ngangguj **gargadji**.

f. sè andi' lako..... embi'na la èsambelli bi' **oba'**.

g. bin-sambin..... na'-kana' rowa njambit sambi **mèsem**.

h. djan-laddjan Rawi apadu moso **Manti**.

i. dari katerranganna... bari' lem-malem ana'na pa' **Sur**
(bagijanna okara) nompa' sapèda kènè' neng ampèr **lao' tjè' tè-ngatèna**.

B. M a t j e m m a.

7. Okara, sè djeddjer ban tjarètana pada kasebbut (Uwi sakè'), ènjamaè okara samporna. Kalamon sala sèttong tada', tapè korangnga djarèja kennèng sarè'è neng dalem okara è ada'na otaba neng budina (sapa sè ngala', Din ? Sidin njambit : „Sèngko'." Genna'na : sèngko' sè ngala'). Marli aowèng, marga ta' enda'; genna'na : marga Marli ta' enda'; djaréja ènjamaè okara rèngkes.

Bada polè okara sè ta' genna' bagijanna sè parlo djarèja, opama korang djeddjerra, tapè korangnga djarèja ta' kennèng sarè'è atjara okara rèngkes, nangèng kennèng tambai noro' sakarebba sè matja (ta' tao batbadan — parèbasan) djarèja ènjamaè okara ta' samporna.

8. Okara, sè partjoma matombu sèttong kakarebban, ènjamaè okara nonggal (sapèda rowa kowat). Kopolanna okara nonggal djarèja ènjamaè okara rangkè' (saellana Marli ngombor, Tima abala ka sèngko', molana sèngko' duli tao, ollè asadija).
9. Okara, sè tjarètana nganda'agi hal djeddjerra, ènjamaè okara tjarèta (ponakanna padjat ngataowagi). Sè aèssè sèttong patanja, ènjamaè okara patanja (sapa sè njolèng?) Sè aèssè pasoro, ènjamaè okara pasoro (buwang butjeng rèja !). Dinèng sè karebba sèttong pamodji otaba pangarep, ènjamaè okara pamodji otaba pangarep. (mandar Gustè Alla aparènga baras salamet; mandar datengnga kaka').
10. Okara, sè ta' ngangguj katerrangan ènjamaè okara maddja (kaka' tèdung); dinèng sè ngangguj, ènjamaè okara ngangguj katerrangan (bari' bada na'-kana' ngowan sapè).
11. Okara, sè djeddjerra ngako da' kandana tjarètana, ènjamaè okara pangako (rama ella mèjos); sè endja', ènjamaè okara palaban (Sèngnga ta' adjalanan).
12. Okara, sè tjarètana otja' barang otaba otja' gantè ènjamaè okara panjambat (na'-kana' rowa morèd); mon otja' sèpat, ènjamaè okara sèpat (damarra tèra'); dinèng mon otja' gabaj, ènjamaè okara panggabajan (alè' njarè po-sapo).

C. K a t e r r a n g a n n a m a t j e m m a.

13. È dalem sèttong tjarèta bannja' okara rèngkessa, sabab neng dalam basa Madura otja' gantè monggu da' ka orèng sè kapèng tello', tada'; *) daddi mon parlo, èsebbut nja-

*) Bada sapalè sè ngangguj otja'; aba'na.

mana orèngnga, pangkadda, panggabajanna otaba titella. Anangèng kalamon talèbat semma' tja'-otja' djarèja, tanto karanganna ta' bagus, molana okarana pas èpadaddi okara rèngkes, opama : **Tur** ta' nènggu saronèn, karena **Tur** ta' dammang; serrèna **Tur** kanta djarèja pèkkèrra, daddi **Tur** èalem moso kaka'na **Tur**.

Okara djarèja tanto bannja' gallu otja' **Turra**.

14. Okara nonggal, sè djeddjer otaba tjarètana taba wa'-duwa' lebbi dari sèttong, ènjamaè okara nonggal rèntèng (**Amza ban Nasir nangès**).

15. Okara rangkè', sè kadaddijan dari ra-okara nonggal, sè pada kobasana, ija arèja sè sèttong ta' daddi katerranganna sèttongnga, djarèja okara rampèt njamana, opama : **A** èntar ka pasar, **B** da' lon-alon, **C** ka **Bunot** ban **D** da' **Basokè**.

Dinèng mon sè sèttong daddi katerranganna sè laèn, ènjamaè okara dangkè' opama : **Saellana ètolop, mano'na buru**.

16. Okara nonggal, bagijanna okara rampèt, ènjamaè okara barga; dinèng bagijanna okara dangkè' sè lo-parlowan, ija arèja sè èterrangngagi, njamana okara korbi, sè daddi katerrangan ènjamaè okara **buđu'**.

17. Ra-okara buđu' rèja atjem-matjem, bada sè mènangka katerranganna bakto, ènjamaè :

a. Buđu' bakto..... **Sabellunna Surjo dateng**, ba'na dja' adjalanan.

b. Buđu' sabab..... **Kompolanna para' matèja, mar-ga lid-ellidda bannja' ambu**.

c. Buđu' pangambri..... **Pamanna tambai, ma' duli baras**

d. Buđu' pardjandjijan.. **Mon T. ollè djaran**, engko' no-ro'a.

e. Buđu' kadaddijan ... **Korsèna èrèt-èrèt bi' ana'na, kangsè rosak**.

f. Buđu' lèsan **Pandi rowa la nangalè'è, dja' gerbusanna rosak**.

- g. **Budu'** sèpat..... Pao santok, sè èpolong gi' ka-
barampan arèjanna rowa, satè-
ja la massa'.
Soma, ponakanna **Baddra**, nem-
mo parkara.
- h. **Budu'** panjenggak ... **Sanaddjan** ba'na aradja'an, ta'
kèra kowat natèng bessè rèja
akanta sèngko'.
- i. **Budu'** djeddjer..... La èkaèding bi' Parto, **dja'** sa-
popona **tjalemmer**. Padjat njata,
dja' aba'na **andi'** kalongèdan.
- j. **Budu'** pamèddu Alè'na ètja-antja, **njama ta' tao**
la-njala.
- k. **Budu'** babandingan... Alè'na sem-mèsem, akanta
orèng sè ollè kaontongan radja.
18. Ra-okara **budu'** rèja moso okara korbi ngangguj bung-
sambung (tènggu no. 17 è attas rèja !).
- a. Saellana, sabellunna, dumèn, bareng, pongpong,.....
- b. Sabab, karana, marga,
- c. Sopadja, ma', njopprè, ngambri,.....
- d. Kalamon, dumèn, saopama, **dja'** sakènga,.....
- e. Kangsè, sampè', taker, la-gala,.....
- f. **Dja'**, mon,
- g. Sè, ija arèja, (tarkadang ta' ngangguj).
- h. **Sanaddjan**, somèlè, maskè,
- i. **Dja'**, mon,
- j. **Kotja'**, njama, **dja'** orèng,
- k. **Akanta** parsasat, **da'-andi**
19. Okara rampèt arèja bada sè ènjamaè rampèt atong, mar-
ga toddjuna karebba okara bargana pada, akanta : **Mèdja-**
na bagus, korsèna gi' anjar; bada kèja sè èkotja' rampèt
salèsèr, opama : **Bengkona modèl anjar, tapè pakakassa**
tjara kona.
20. Okara **tjarèta** arèja tarkadang katerranganna èsaba' neng
ada'; bijasana sè barija **djarèja**, mon katerranganna èpar-

lowagi. Monggu **da'** katerranganna bakto padjat lumbrana èsaba' neng **ada'**, opama : Warso agadja' è **ampèr**.....

È ampèr Warso sè agadja'. Nawi ngotja' sambi **agella'**...
..... Sambu **agella'** Nawi sè ngotja'.

(Mon èator kanta djarèja, otja' **agadja'** ban **ngotja'** koduna ètambai sè neng **ada'**na.

21. Barija kèja okara patanja, otja' gantèna tarkadang bada è **ada'**, tarkadang bada neng budi otaba è tengnga noro' kaparlowanna, opama :

a. Orèng rowa koros marga apa ?

b. Marga apa orèng rowa ma' koros ? (atamba ma').

c. Orèng rowa marga apa ma' koros ? (atamba ma').

22. Okara pasoro rèja ogerra tjarètana kapprana èsaba' neng **ada'** (**kala'agi tang sapèda**); anangèng kalamon djeddjerra èparlowagi, djeddjerra sè èsaba' neng **ada'** (**tang sapèda kala'agi**).

23. Neng dalem okara pangarep bada otja': **moga-moga, mandar, malar mandar** Okara palaban arèja kapprana ogerra tjarètana ètambai otja': **ta', bannè otaba dja'**..... akanta :

Mandar datengnga satèja eppa'na !

Moga-moga kaondjuga **da'** pada djeng rama Ali (lamadda sorat).

Sapèna **ta'** lempo; sèngko' **ta'** tètung (okara sèpat ban panggabajan).

Kadju djarèja **bannè** djatè (okara panjambat).

Bukuna **dja'** patao (okara pasoro).

24. Okara panggabajan arèja bada tello matjem :

a. Tjara lako..... Nor **mellè bengko**; Sanè **atanè**;
Tima tètung.

b. Tjara njandang Adjamma **èbelli**; lètjègga **katemmon**; **djuwal bijolana**; **par-kara djarèja la kasebbut** neng soradda.

c. Tjara **ta'** nengngèt ... Malik **tabentor**.

25. Okara tjara lako tarkad_{ang} bada lèsanna, tarkad_{ang} tada'. Okara **b** ban **c** (è no. 24) ta' tao bada lèsanna.
26. Okara **tjara lako** mon bada lèsanna, kennèng èpadaddi okara **tjara njand_{ang}**. Lèsan pas daddi djeddjerra okara njand_{ang}, dinèng djeddjerra okara tjara lako daddi **kater-rangan sè andi' lako** è dalem okara tjara njand_{ang}, akanta : **Tala nomp_a' djaran** daddi **djaran ètompa' Tala**. (tarkad_{ang} ta' ngangguj bi').
27. Daddi okara **tjara njand_{ang}** kennèng èpadaddi okara **tjara lako**, angger katerranganna sè andi' lako, bada. **Kater-rangan** djarèja pas daddi **djeddjerra** okara tjara lako, **djeddjerra** okara njand_{ang}, ladju daddi **lèsanna**, akanta : **Bakona èdjuwal bi' paman**, daddi : **paman adjuwal bakona**.

D. P a b i r d j i ' n a b a g i j a n n a .

28. Bari' lem-malem tarètanna Parsèna mantjèng djuko' è songaj dadja.
Tarètanna Parsèna.....	djeddjer.
Tarètanna.....	ogerra djeddjer.
Parsèna	katerranganna tarètanna.
Bari' lem-malem mantjèng)	
djuko' è songaj dadja) ...	tjarètana.
Mantjèng	ogerra tjarètana.
Djuko'	lèsan.
Bari' lem-malem	katerranganna bakto.
Lem-malem	katerranganna bari'.
Songaj dadja	katerranganna kenneng-ngan (è ta' ètoro'agi).
Dadja.....	katerranganna songaj.
29. **Kalamon ba'na gellem èro-soro, bi' sèngko' èpersèna**. Djarèja ènjamaè okara **dangkè'**.
Bi' sèngko' èpersèna	okara korbi.
Kalamon ba'na gellem èro-soro	okara budu' pardjandjijan.
- Saellana barija, pas birdji'i akanta nomor 28 neng attas

rèja. Kalamon abirdji' okara rampèt ija pada bai, da'-ada'na èsa-pèsa ladju terrangngagi birdji'anna tong-par-sèttongnga okara barga.

30. Mon abirdji' okara, tarkadang bada otja' sè ta' ètoro' agi, akanta : è, ka', pasar satèja ma' rammè barija !

È ban ka', ta' osa ètoro' agi. Laèn dari djarèja bada polè akanta : è, ka, da' (otja' lantaran) ; lamon, kalamon (otja' sambungan).

— °°O°° —

III.

ATOR PANOTOP.

MARDIKA !

K a r e n g g a h o r m a t .

Mènangka panotop, rassana parlo djuga èatorragi bab è baba panèka :

Kasokana ngoladi bab okara bagijan **B** sareng **C**.

1. Kopolanna okara nonggal, ènjamaè okara rangkè'. Otja' rangkè' panèka ngala' kèjas dari rang-barang (akadija : korsè, koper, pettè) sè èalèr (èrangkè') mabi talè.
2. Okara nonggal, sè djeddjerra otaba tjarètana (wa'-duwa') langkong dari sèttong, ènjamaè okara nonggal rèntèng. Otja' rèntèng panèka ngala' kèjas dari rèntènganna mer-tjon otaba lèng-tjèlèngan, opamana.
3. Okara rangkè', sè kadaddijan dari ra-okara nonggal sè pada kobasana, ènggi panèka sè sèttong ta' daddi kater-ranganna sèttongnga, ènjamaè okara rampèt. Otja' rampèt panèka ngala' kèjas dari sanapan (op.) sè mabi lup daduwa' (sanapan aellup rampèt).

Dinèng manabi okara sè sèttong daddi katerranganna sè laèn, ènjamaè okara dangkè'. Otja' dangkè' panèka ngala' kèjas dari obi (op.) sè adu'-buđu' (bada korbi bada buđu').

4. Okara nonggal, bagijanna okara rampèt, ènjamaè okara barga. Otja' barga (lid) ngala' kèjas dari ha'-ha'èpon lid neng dalem sèttong kompolan, mastè èpapada.

Moga-moga buku kènè' panèka bada'na mamfaadda da' Sakola'an Ra'jat sareng sakola'an Terrosan sè mabi panga-djaran basa Madura, sapanèka djuga da' pasèra'a bisaos sè kasokan marsoddi basa Madura.

Panjo'on badan kaula manabi è dalemma bada hal sè korang tjotjok sareng pamanggina para maos, malar mandar kasokana noduwagi hal gapanèka, sopadja è nalèkaèpon nget-tjap è bingkèng kalèna — saamponna ètèmbang sè lerres — onènga madaddi saè otaba masaèjan.

Da' para tarètan sè soddi kalaban èhlas noduwagi hal kadi sè kasebbut è attas panèka, badan kaula mator sakalangkong kaso'on sabellunnèpon.

Djukdjakarta, 6 Sèptèmber 1950.

Sè abadi

WIRJO ASMORO.

ÈSSÈNA BUKU PANÈKA.

I. BAB OTJA'.

Katja.

A. Pamantana ban matjemma	1
a. Otja' barang	1
b. Otja' gantè	2
c. Otja' sèpat	3
d. Otja' gabaj	4
e. Otja' tamba'an	5
f. Otja' sambungan	5
g. Otja' bilangan	5
h. Otja' lantaran	7
i. Otja' serro	7
B. Teggessa.	
(1) — Otja' asal	7
(2) — Otja' oba'an	8
(3) — Otja' tjamporan	18

II. BAB OKARA.

A. Bagijanna	19
B. Matjemma	20
C. Katerranganna matjemma	21
D. Pabirdji'na bagijanna	25

III. ATOR PANOTOP

26

Pertj. T. S. - Dk. 54850.